

FEATURES OF THE URBAN AGGLOMERATIONS DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF CONTEMPORARY GLOBALIZATION

Kateryna KRAVCHENKO

*V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
kateryna.kravchenko@karazin.ua*

Abstract: The intensity of globalization processes and the role of cities in the socio-economic development of countries and regions increase at the current stage of society's development. Agglomerations that have the status of the global (world) level play the most crucial role. The purpose of the paper is to analyze the impact of globalization processes on the peculiarities of the development of urban agglomerations in the conditions of contemporary globalization, as well as to identify problems and prospects for their further evolution. The research was carried out based on the system, synergistic, informational and human-geographical approaches; using the methods of induction and deduction, comparison, analogy, analysis, synthesis, systematization, as well as mathematical, statistical and cartographic methods. Three waves characterized the spread of globalization in historical retrospect: the first one (the first half of the 20th century) described the intensive development of cities and industry, the development of transport infrastructure; the second wave (the second half of the 20th century) marked the formation of transnational, transcontinental and global corporations, the transfer of "dirty" industries to the territory of poor third world countries; the third (the beginning of the 21st century – until now) characterizes the emergence of urbanization beyond geopolitical and administrative borders. A significant trend in the contemporary development of cities is the tendency towards developing urban agglomerations, increasing their importance in contemporary spatial transformations and processes taking place on the planet. Agglomerations within regions of the world arose quite unevenly. The largest number are in the USA, Europe, and Asia, and agglomerations are growing at an accelerated pace in Africa and Latin America. Until the 20th century, the large agglomerations were formed mostly in developed countries and regions of the world due to the available resource and economic potential. Now the processes of intensive agglomeration are characterized for cities and developing countries, where the number of agglomerations is increasing. A significant increase in the number of cities and agglomerations in countries with a low level of development leads to the emergence and aggravation of global problems of modern times.

Key words: globalization, urbanization, urban agglomerations, world cities, regions.

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2022.87.72-81>

UDC: 911.372.32:339.9

Received: May 14, 2022.

Revised: June 21, 2022.

Accepted: June 27, 2022.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Катерина КРАВЧЕНКО

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна
kateryna.kravchenko@karazin.ua*

Анотація: На сучасному етапі розвитку суспільства відмічається посилення інтенсивності глобалізаційних процесів та підвищення ролі міст у соціально-економічному розвитку країн та регіонів. Найбільш важливу роль відіграють агломерації, які мають статус глобального (світового) рівня. Метою роботи є аналіз впливу глобалізаційних процесів на особливості розвитку міських агломерацій в сучасних умовах, а також виявлення проблем та перспектив їхньої подальшої еволюції. Дослідження виконано на основі системного, синергетичного, інформаційного та суспільно-географічного підходів із застосуванням методів індукції та дедукції, порівняння, аналогії, аналізу, синтезу, систематизації, а також математико-статистичного та картографічного методів. Поширення глобалізації в історичній ретроспективі характеризувалося трьома хвилями: перша (перша половина ХХ століття) характеризувалась інтенсивним розвитком міст і промисловості, розбудовою транспортної інфраструктури; друга (друга половина ХХ століття) була ознаменована формуванням транснаціональних, трансконтинентальних та глобальних корпорацій, перенесенням «брудних» виробництв на територію бідних країн третього світу; третя (початок ХХІ століття – дотепер) характеризується виходом урбанізації за межі геополітичних та адміністративних кордонів. Важливим трендом сучасного розвитку міст є тенденція до розвитку міських агломерацій, підвищення їх значення у сучасних просторових трансформаціях та у всіх без виключення процесах, що відбуваються на планеті. Агломерації у розрізі регіонів світу виникали доволі нерівномірно, найбільша їх кількість у США, Європі та Азії, з прискореними темпами розростаються агломерації у Африці та Латинській Америці. Якщо до ХХ століття великі агломерації формувались здебільшого у розвинених країнах та регіонах світу за рахунок наявного ресурсного, економічного потенціалу, то тепер процеси інтенсивного агломерування притаманні містам і країнам, що розвиваються, де відбувається збільшення кількості агломерацій. Значне збільшення кількості міст і агломерацій в країнах низького рівня розвитку призводить до появи та загострення в них глобальних проблем сучасності.

Ключові слова: глобалізація, урбанізація, міські агломерації, світові міста, регіони.

Вступ. Початок нового століття ознаменувався значними змінами на планеті, які призводять до появи нових потужних у соціально-економічному сенсі регіонів, стрімкого зростання міст і міського населення тощо. Відбувається нове «велике переселення» народів на планеті. Поруч з цим стрімко наростають проблеми соціально-економічного, демографічного, геоecологічного характеру, які мають глобальний масштаб, в основі яких лежить головне протиріччя у взаємодії суспільства та природи через зростаючий негативний вплив суспільства на навколишнє середовище.

Багато катастрофічних явищ і процесів, які відбуваються на планеті, пов'язані саме з протиріччям «природа-суспільство». Світ стає все більш глобалізованим. Процеси сучасної глобалізації, безумовно, мають позитивні прояви, але неможливо не звернути увагу на її негативні наслідки. Отже, перед науковцями світу різних галузей постають важливі питання: вивчати ці негативні процеси і розробляти заходи їх подолання. Зазначені проблеми лежать у предметно-об'єктній області суспільної географії. Можливості суспільно-географічних досліджень саме у вивченні складних трансформаційних процесів, що відбуваються у глобальному світі, для виявлення існуючих закономірностей і визначення оптимальних можливостей сучасного розвитку світу, що стрімко змінюється. Складність і проблема суспільно-географічних досліджень у цьому відношенні містяться у стрімкому динамізмі процесів і явищ, що вимагає постійного розвитку теорії, методів, підходів суспільної географії.

Важливою складовою суспільно-географічних досліджень є вивчення територіальної організації населення, яка широко диференціюється за різними формами розселення. Рівень територіальної організації суспільства суттєво впливає на розвиток даної території. На розселення населення впливають історичні особливості розвитку регіону, природно-географічні умови та ресурсний потенціал території тощо (Angel et al, 2011). Найвищою формою територіальної організації суспільства є агломераційні утворення – міські агломерації. Агломерації формуються безпосередньо в тих районах, де рівень самоорганізації системи розселення є високим, наявний чітко виділений центр (або декілька), що характеризується високим рівнем економічного розвитку, наявна потужна транспортна мережа тощо (Berry, 2018).

На сучасному етапі розвитку суспільства відмічається посилення інтенсивності глобалізаційних процесів та підвищення ролі міст у соціально-економічному розвитку регіонів і країн світу. У наш час більше половини населення світу мешкає саме у міських агломераціях. За прогнозами аналітиків ООН, до 2050 р. у міських агломераціях буде мешкати понад 70 % населення світу (Smith, 2020).

У зазначеному аспекті вкрай важливим є дослідження особливостей формування, розвитку

та функціонування міських агломерацій (Nemets et al., 2022). Найбільш важливу роль, зокрема, мають агломерації, які мають статус глобального (світового) рівня, і які впливають не тільки на розвиток певного регіону або країни, а й світу в цілому, наприклад Нью-Йорк, Лондон, Париж, Токіо, Гонконг тощо (UN, 2020). Зростання світових міст та агломерацій є надзвичайно важливим викликом, який глобалізація ставить перед географічною наукою в цілому, та суспільною географією зокрема.

Метою роботи є аналіз впливу глобалізаційних процесів на особливості розвитку міських агломерацій в сучасних умовах, а також виявлення проблем та перспектив їхньої подальшої еволюції. Важливим завданням є встановлення тенденцій перебігу глобалізаційних процесів та визначення їхньої ролі у формуванні та трансформації міських агломерацій у сучасних умовах.

Теоретико-методологічні основи дослідження. Дослідженню міських агломерацій присвячено велику кількість наукових праць, зокрема з міського планування, суспільної географії, геурбаністики, соціології, логістики, архітектури, тощо.

У 1904 році географ Х. Маккіндер оголосив про початок ери «глобального закриття», коли весь світ став єдиним оперативним простором (Mackinder, 1904). Це стало кульмінацією європейського імперіалізму, адже до кінця XIX століття виникла інтегрована глобальна економіка, масштаб якої визначався імперськими відносинами, як формальними (колонії), так і неформальними (колишні колонії, наприклад – Латинська Америка), а також країнами, підпорядкованими нерівноправними договорами (економічне відкриття через політичний тиск, зокрема Китаю), згідно з якими решта світу забезпечувала високорозвинені країни, зокрема європейські країни, а також США та Японію, сільськогосподарськими товарами та промисловою сировиною (Boudeville, 1966).

Поняття «агломерація» вперше з'явилося в регіональному плануванні на початку XX століття в той час, коли швидке зростання міст та мегаполісів обумовило формування низки нових суспільних викликів, що стосувалося житла, соціального забезпечення та збалансованого економічного зростання. Цей період ознаменований працями впливових геурбаністів та міських реформаторів, таких як П. Геддес (Велика Британія) та Л. Мамфорд (США), які звертали увагу на проблеми промислових міст (Geddes, 1915; Mumford & Guitau, 1942). Протягом XX ст. проблеми великих міст тільки поглиблювались, міські території продовжували збільшуватись, поглинаючи території передмість, сіл та сільської місцевості, завдяки чому агломерації почали відігравати роль планувального конструкта і статистичної одиниці для просторового аналізу, виявлення стану та встановлення перспектив розвитку міських агломерацій (Hall, 2006).

З огляду на пануючі тенденції, виділяються *три великі хвилі світової глобалізації*:

- перша половина XX століття;
- друга половина XX століття;
- початок XXI століття – дотепер.

На початку XX століття було сформовано глобальну економіку, яка виступала одним потужним функціональним регіоном із товарними потоками з периферії, що обслуговували північноатлантичне промислове ядро. Основою *першої хвилі глобалізації* була докорінна зміна у світовому устрої, а саме – безпрецедентний розвиток міст, зокрема великих міст та мегаміст (Weber, 2012). В Імперському Римі, Багдадському халіфаті існувало лише кілька міст із понад мільйонним населенням, а на початку 1900 року їх вже нараховувалося шістьнадцять, і процес глобалізації швидко поширювався (Chandler, 1987).

Міста виступали важливими центрами інфраструктури, що обумовило *другу хвилю глобалізації*, яка включала розбудову залізниць та телеграфних мереж всередині країн, а також розвиток логістичних мереж між країнами по всьому світу (Castells, 1996; Williamson, 1996). Існували три основні категорії міст, які створювали зовсім новий світ. Це великі імперські столиці в Європі (Лондон, Париж), промислові міста Європи (Манчестер, Рейн-Рур) та міста за межами Європи, які виконували логістичні функції (Буенос-Айрес, Шанхай та Калькутта) (Jacobs, 1984).

У новій світській системі відбувалися аналогічні процеси в Північній Америці, де Нью-Йорк функціонував як діловий і комерційний центр, доповнений промисловими містами виробничого поясу (Чикаго, Клівленд, Піттсбург, Детройт) і місцевими логістичними центрами поза основним ареалом на Заході (Денвер, Сан-Франциско) і Півдні (Атланта, Даллас) (Moisio, 2018). США вийшли з Другої світової війни з більш розгалуженою і потужною економікою, в той час, коли інші країни, сильно уражені війною, мали слабшу економіку. Це дозволило американським фірмам домінувати у світовій економіці в рамках «американізації», що значно вплинуло на розвиток європейської та японської економіки і формуванні там так званого «післявоєнного буму». Це мало два важливі аспекти (Henderson, 1980):

- провідні американські фірми стали відомі як «багатонаціональні корпорації» через наявність виробничих підрозділів, розташованих у різних країнах;

- провідні європейські фірми наслідували американську практику управління та технологічні досягнення.

Нью-Йорк став світовим фінансовим центром, а масове збільшення виробництва в США супроводжувалося розвитком масового споживання. Підвищення продуктивності праці призвело до зростання заробітної плати, рівня споживання, що викликало формування «суспільства багатих» (Galbraith, 1958). У містах США саме передмістя стало основним ландшафтом цих процесів (Wallerstein, 2011).

Тож, *друга хвиля глобалізації* мала майже всі сучасні ознаки та розвивалась як прогрес американізації. Прослідковуватися дві початкові тенденції, які були переважаючими:

- по-перше, до американських підприємств приєдналися фірми з інших країн, спочатку Західної Європи та Японії, а згодом - з багатьох інших країн, включаючи Китай;

- по-друге, фірми перетворилися на транснаціональні та навіть світові корпорації з власними глобальними стратегіями.

Початковим результатом третьої хвилі глобалізації став «новий міжнародний поділ праці» з перенесенням виробництва у країни «третього світу» (Sassen, 2005). Починаючи з 90-х років XX ст. глобалізація стала всеохоплюючою, через тогочасну політику США, розпад Радянського Союзу тощо (Scott, 2001). У цьому процесі комуністична китайська політика жорсткого зростання експорту, заснованого на дешевій робочій силі, призвела до найбільшого в історії міграційного потоку із сільських до міських населених пунктів, через що відбулась потужна трансформація традиційно сільськогосподарських територій до міського способу життя, що сформувало нову реальність на Сході (Taylor, 2011). Відбувся потужний перехід багатьох країн та регіонів від адміністративно-командної до ринкової системи. Транснаціональні корпорації вже виступають інструментом та частиною контролю і в цьому відношенні вони є антиринковими (Porter, 2001). Відбувається розвиток потужної глобальної інфраструктури, що створює «суспільство мереж» за М. Кастельсом (Castells, 1996). У наш час корпорації фактично інтегровані у саму структуру міст. Сучасна глобалізація є найінтенсивнішою з попередніх видів і характеризується безпрецедентним рівнем урбанізації. Відбувається стрімке збільшення кількості великих міст у різноманітних формах, сьогодні їх більше двох тисяч (Sassen, 2005). Отже, перші дві хвилі глобалізації були пов'язані з міждержавними відносинами та протікали фактично в центрі світових економічних процесів. На відміну від цього, третя (сучасна) хвиля глобалізації вирізняється інтенсивними проявами не тільки в економічно розвинених, а й у стагнуючих районах світу (Our World in Data, 2022).

За останні два десятиліття урбанізація під впливом глобалізаційних процесів вийшла далеко за межі політичних та адміністративних кордонів, меж міст, регіонів і навіть держав. Таким чином, формуються агломерації, що поглинають території міст та населених пунктів навколо них, які «функціонально об'єднані в єдину мережу» та «згруповані навколо одного чи кількох великих міст» (Fujita et al., 2001). Поширення урбанізації обумовлює виклик безпосередньо дефініції поняття «місто», що розуміється у вузькому сенсі як найбільш відповідна просторова сутність для розуміння організації суспільства у теперішній час. Співвідношення понять «агломерація», «світове місто» та «глобальне місто» викликає актуальні теоретичні дебати у світовій науковій літературі (Storper, 2015). Дійсно, значення

поняття «агломерація» та його використання дещо змінилось протягом ХХ століття. У 1950-х і 60-х роках поняття «агломерація» часто використовувалось у плануванні та регіональному вивченні для позначення взаємодії і розподілу праці між містами та прилеглими до них сільськими районами. Важливим розвитком цього напрямку була робота Дж. Джейкобс (Jacobs, 1984), в якій було представлено критичний погляд авторки на налагодження торговельних взаємозв'язків та виконано спробу встановлення кореляції товарного самозабезпечення міста з рівнем економічного розвитку. Концепція самозабезпечення регіону активно впроваджувалась в економічну

сферу та фактично стала орієнтиром для відродження концепцій агломераційного розвитку в 1990-х і 2000-х роках.

Концепція агломераційного розвитку має практичне застосування для аналізу та визначення різних форм організаційного впливу центральних міст. Зокрема, в рамках аналізу міських агломерацій виконується вимірювання просторового масштабу функціональних взаємодій типу центр-периферія (наприклад, ринки праці, логістика для поїздки на роботу тощо), оцінка економічних зисків від просторової агломерації, відображення появи нових структур регіонального співробітництва.

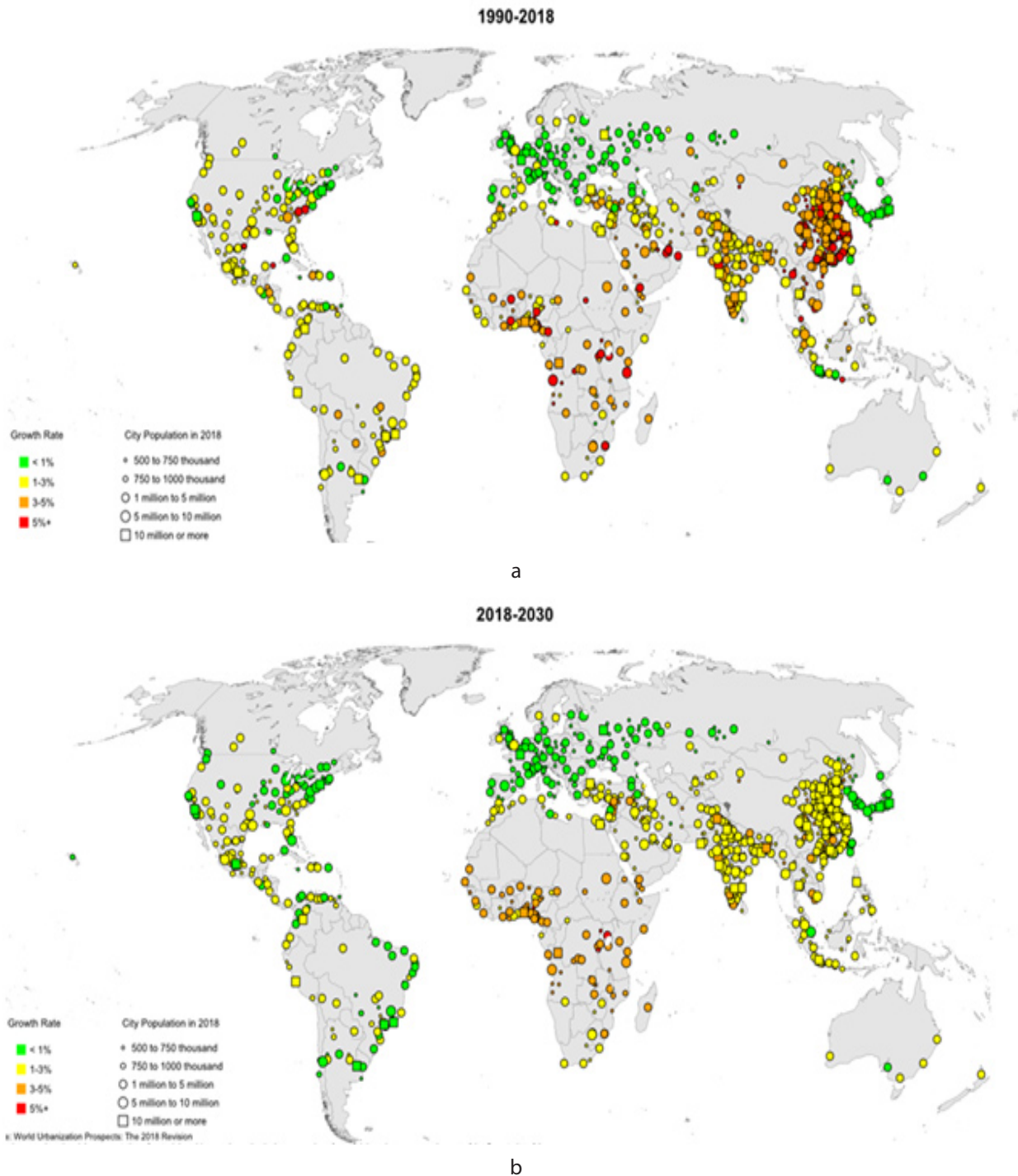

Рис. 1. Темпи росту світових агломерацій, 1990-2018 рр. (a), 2018-2030 рр. (b) (прогноз) (UN, 2020)

Таким чином, концепція агломераційного розвитку проявляється в численних заходах національної, міської та регіональної політики багатьох країн світу (Global Urbanization: Perspectives and Trends, 2020).

У процесі розвитку глобалізації агломерації все більше функціонують як просторова основа нової світової системи, що формується з кінця 1990-х років. Аналіз та перспективи розвитку світових агломерацій, спираючись на дані ООН, представлено на рис. 1.a, 1.b. (UN, 2020). Міські агломерації утворюють певну територіальну площину, що фактично перекриває просторову структуру міст та районів. Цей процес свідчить про те, що капітал, накопичений в епоху глобалізації, концентрується

саме навколо великих міських агломерацій, у деяких випадках не враховуючи національні інтереси та кордони держав. Важливим аспектом даного процесу є те, що глобалізація значною мірою опосередкована міжнародною системою розселення та сукупністю агломерацій, а не комплексом суверенних держав (Smith, 2020).

Поняття про глобальне місто або міську агломерацію виступає маркером, що визначає якісний перехід до інтенсивного міжміського сполучення, взаємодії та співпраці регіонів. У потужних глобальних агломераціях домінує певна комбінація фінансів та виробничих послуг, високотехнологічної індустрії та креативної економіки – як ключові вимоги

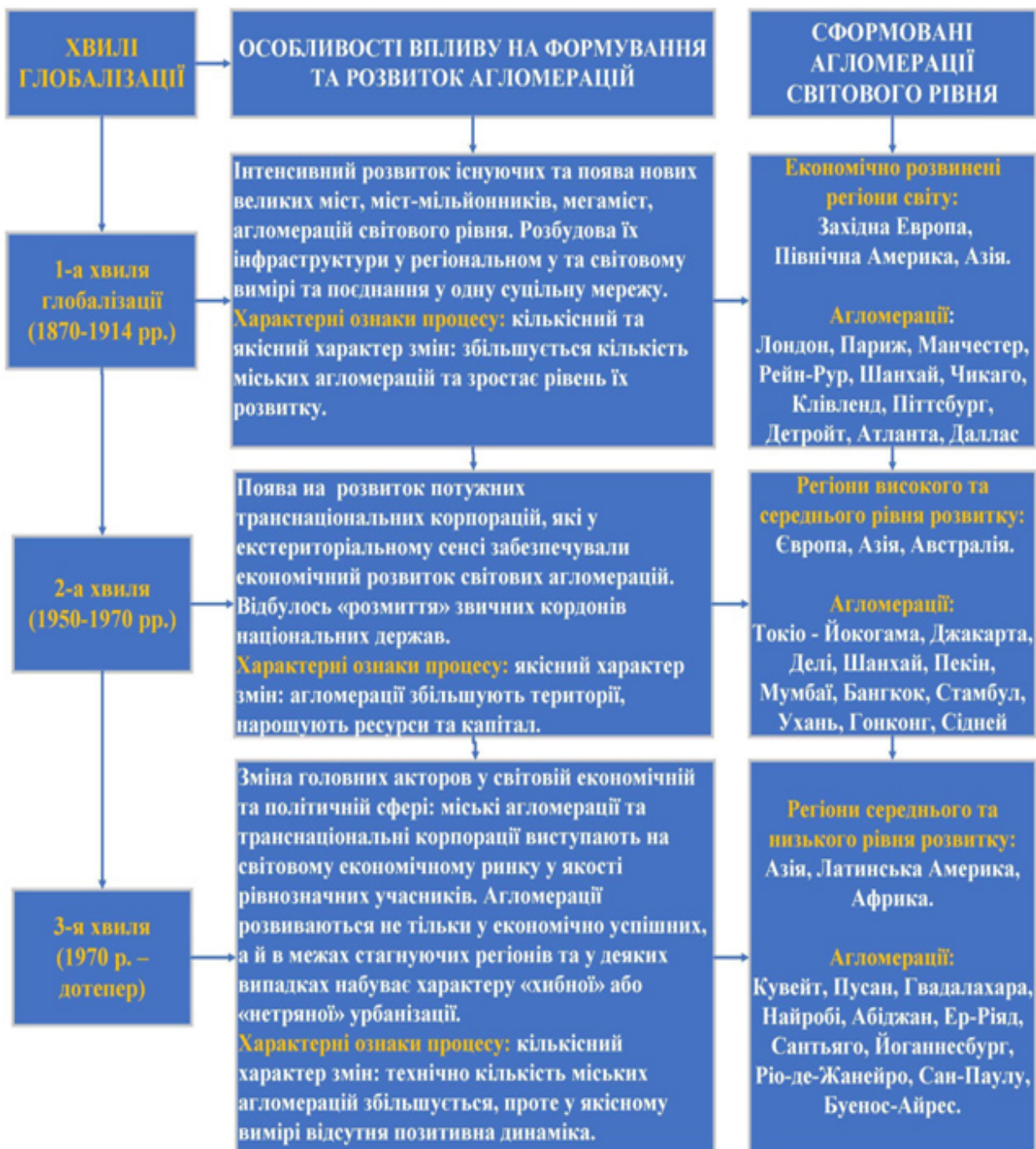

Рис. 2. Особливості впливу глобалізаційних процесів на формування та розвиток міських агломерацій (побудовано автором за даними: Hall, 2006, Childe, 2017, Moisiso, 2018, Bai, 2019, Smith, 2020)

до накопичення потенціалу, зокрема людського капіталу і продуктивності праці. Зростання кількості агломерацій здебільшого пов'язано з розвитком агломераційних економік. Відповідно, формування агломерації сигналізує про посилення інтеграції багатьох видів економічної діяльності, починаючи від послуг і закінчуючи виробництвом (Scott, 2021). Зокрема йдеться про ідею М. Портера відносно просторової кластеризації (Porter, 2001) та пов'язану з нею появу регіональних виробничих комплексів або міських суперкластерів.

Методика дослідження та дані. Суспільна географія як міждисциплінарна наука з широким об'єктно-предметним полем дослідження використовує потужний різноманітний комплекс дослідницьких підходів, методів та прийомів, тощо. З огляду на багатоаспектність обраного об'єкта дослідження для отримання якісного та верифікованого результату важливим є використання комплексного наукового підходу, а саме: *системного підходу* з огляду на глобалізаційні прояви процесу урбанізації та системну структуру агломерації; *синергетичного підходу*, як модифікації системного, з огляду на здатність суспільно-географічних систем (які є відкритими, динамічними) до самоорганізації та саморозвитку на основі внутрішніх і зовнішніх зв'язків та впливів; *інформаційного підходу*, який дозволяє виявити роль інформації у розвитку міських агломерацій відповідно до інтенсивності та характеру впливу глобалізаційних процесів; *суспільно-географічного підходу* як найбільш комплексного, який забезпечує вивчення та аналіз просторово-часової складової розвитку агломерацій.

Для дослідження особливостей розвитку міських агломерацій в умовах сучасної глобалізації доречним є використання широкого комплексу методів, а саме: методи *індукції та дедукції* – для логічного осмислення та опрацювання наявних даних та відомостей щодо особливостей розвитку міських агломерацій; метод *порівняння* – для визначення рівня впливу глобалізаційних процесів на розвиток міських агломерацій, порівняння особливостей хвиль глобалізації у різні часи та періоди; метод *аналогії* – для прогнозування розвитку міських агломерацій у різних регіонах та країнах світу відповідно до прецедентного світового досвіду; методи *аналізу та синтезу* – для дослідження окремих складових урбанізаційного процесу та формування цілісного уявлення про особливості розвитку міських агломерацій в умовах сучасних глобалізаційних процесів; методи *систематизації* дозволяють виявити загальні та відмінні тенденції розвитку міських агломерацій в умовах сучасних глобалізаційних процесів; *математико-статистичні* – дозволяють опрацювати сформовані бази даних та розрахувати необхідні показники, які характеризують особливості розвитку міських агломерацій; *графічний та картографічний* – для візуалізації результатів опрацювання статистичної бази даних та розрахунку показників, які характеризують міські агломерації та міста, зокрема з використанням онлайн-ГІС.

Результати та їх обговорення. Відповідно до *трьох хвиль глобалізації*, прослідковується їхній вплив на розвиток існуючих та формування нових агломерацій світового рівня (рис. 2). Варто зауважити, що на рис. 2. агломерації визначено як приналежні до тієї або іншої групи саме завдяки виконанню нею глобальних функцій.

Кожна нова хвиля глобалізації частково зберігала та продовжувала тенденції попередніх, але відрізнялась, виходячи з економічних, політичних особливостей часу та просторових аспектів впливу. Зокрема, якщо перші дві хвилі мали здебільшого якісний характер, пов'язаний із підвищенням рівня розвитку міст розвинених регіонів світу, то третя хвиля глобалізації торкнулась також регіонів та країн, що розвиваються. Це викликало широкий спектр негативних наслідків, зокрема розширення зони нетрів, проблем голоду та нестачі питної води, поширення небезпечних хвороб тощо.

Зазначимо, що у наш час міста стають все більш експансивними, а площі міських районів світу зростають у середньому вдвічі швидше, ніж чисельність міського населення (Taylor, 2011). Важливим трендом сучасного розвитку міст є тенденція до розвитку міських агломерацій. Сьогодні в світі існує 19 міських агломерацій з населенням більше десяти мільйонів, а найбільша – Токіо-Йокогама має населення майже 40 мільйонів (Our World in Data, 2022). Аналізуючи чисельність населення, що мешкає у найбільших агломераціях світу (рис. 3), відзначаємо суттєву територіальну диференціацію. У значній частині Америки від 40 % до 50 % населення мешкає у великих міських агломераціях. У більшості інших країн Європи, Азії та Африки в агломераціях проживає 10-40 % населення. Є й країни, де поширення великих міст є незначним – наприклад, у Німеччині та Нідерландах менше 10 % населення проживає в містах із чисельністю населення понад мільйон осіб, незважаючи на високі показники урбанізації.

Отже, у системі «суспільство-природа-виробництво» з початку ХХ ст. відбувається новий етап розвитку, який характеризується глобальними міграційними рухами та перерозподілом виробничих, інформаційних, фінансових ресурсів, з їхньою концентрацією в існуючих «полюсах росту» або ж формуванням нових полюсів та центрів розвитку. Як уже зазначалося, агломерації у розрізі регіонів світу виникали доволі нерівномірно, найбільша їх кількість у США, Європі та Азії, з прискореними темпами розростаються агломерації у Африці та Латинській Америці (рис. 4).

Регіони світу істотно відрізняються за рівнем урбанізації. Враховуючи лише міське населення, бачимо, що географічні регіони також відрізняються за розподілом населення в ієрархії міських населених пунктів, зокрема за ступенем концентрації населення, що визначається як частка населення, що проживає в найбільших містах. Африка є найменш урбанізованим географічним регіоном (43 %), проте третім за чисельністю населення. Майже половина міського населення Африки зосереджена у міських

поселеннях з населенням менше 300 тис осіб (87 міста з населенням від 300 до 500 тис жителів), а у трьох мегаполісах та п'яти великих міст зосереджено лише 14 % міського населення.

В Азії проживає найбільша частка міського населення світу, а майже 50 % території займають міста. Порівняно з Африкою, в Азії представлено інший розподіл міського розселення за рангами міст. У той час, як близько половини міських жителів проживає в міських поселеннях з населенням менше 500 тис жителів (45 %), частка мешканців малих міст також є відносно високою. Майже кожен четвертий тут живе в мегаполісах або великих містах з населенням від п'яти до десяти мільйонів, включаючи вісім із десяти найбільших міст світу. Нараховується ще понад 580 міст з населенням від 500 тис до п'яти мільйонів, де проживає приблизно 30 % населення. Така модель міст робить Азію одним із регіонів із досить рівномірним розподілом міського населення порівняно з іншими географічними регіонами світу.

Європа є високоурбанізованим регіоном та посідає друге місце за часткою міського населення у світі. Серед усіх географічних регіонів Європа виділяється низькою концентрацією великих міст, бо майже дві третини її міських жителів проживають у міських поселеннях і містах з населенням менше 500 тис осіб. Сьогодні у двох мегаполісах і чотирьох великих містах проживає майже 50 мільйонів людей, що становить 9 % міського населення.

Латинська Америка та Карибський басейн є четвертим за чисельністю міського населення у світі

і одним із найбільш урбанізованих географічних регіонів. Модель концентрації населення в містах можна порівняти з Азією, оскільки тут відзначається відносно рівномірний розподіл за класами розміру. Крім того, Латинська Америка та Карибський басейн відрізняються особливою роллю своїх мегаполісів, оскільки загалом у них проживає 18% міського населення, що є найвищою часткою серед усіх географічних регіонів світу.

Північна Америка є регіоном з найвищим відсотком міського населення в світі. Міське населення Північної Америки тяжіє до вищих класів міської ієрархії, що робить цей регіон прикладом високої міської концентрації населення. В мегаполісах проживає 27 % міського населення, а ще 29% проживає в 41 місті середнього розміру. У нижній частині ієрархії менше однієї чверті населення проживає в міських поселеннях з населенням менше 300 тис. осіб.

Океанія є найменшою за кількістю міського населення і має своєрідне розміщення. Більшість міського населення (60%) проживає в шести середніх містах, а решта 40% припадає на найменші міські поселення.

Проведений аналіз розподілу міського населення за групами доходів у країнах відповідно до концентрації населення в містах і рівнями їх доходу дозволяє виділити деякі аспекти (рис. 5).

Класифікація країн за рівнем доходу базується на валовому національному доході на душу населення. У 1970 році країни з високим рівнем доходу мали

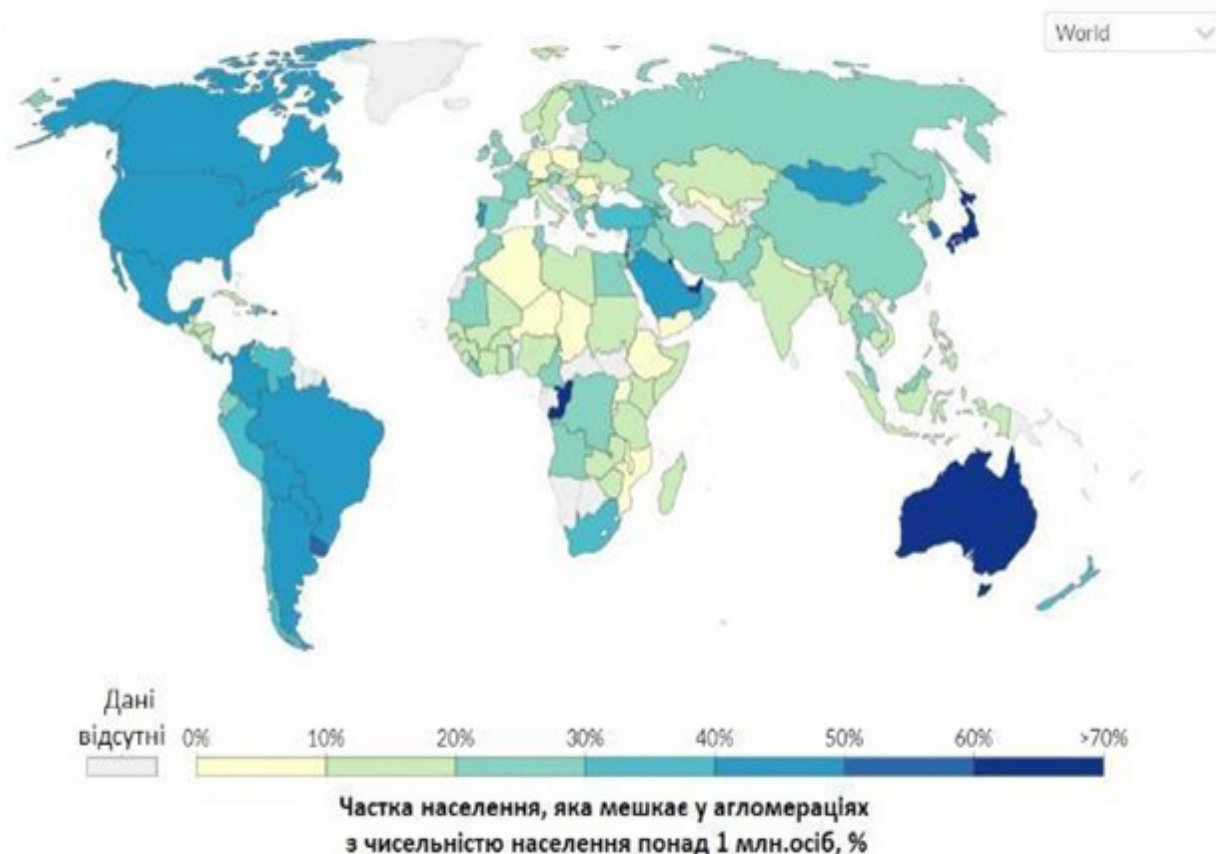

Рис. 3. Чисельність населення світових агломерацій у 2020 р. (у розрізі країн світу) (UN, 2020)

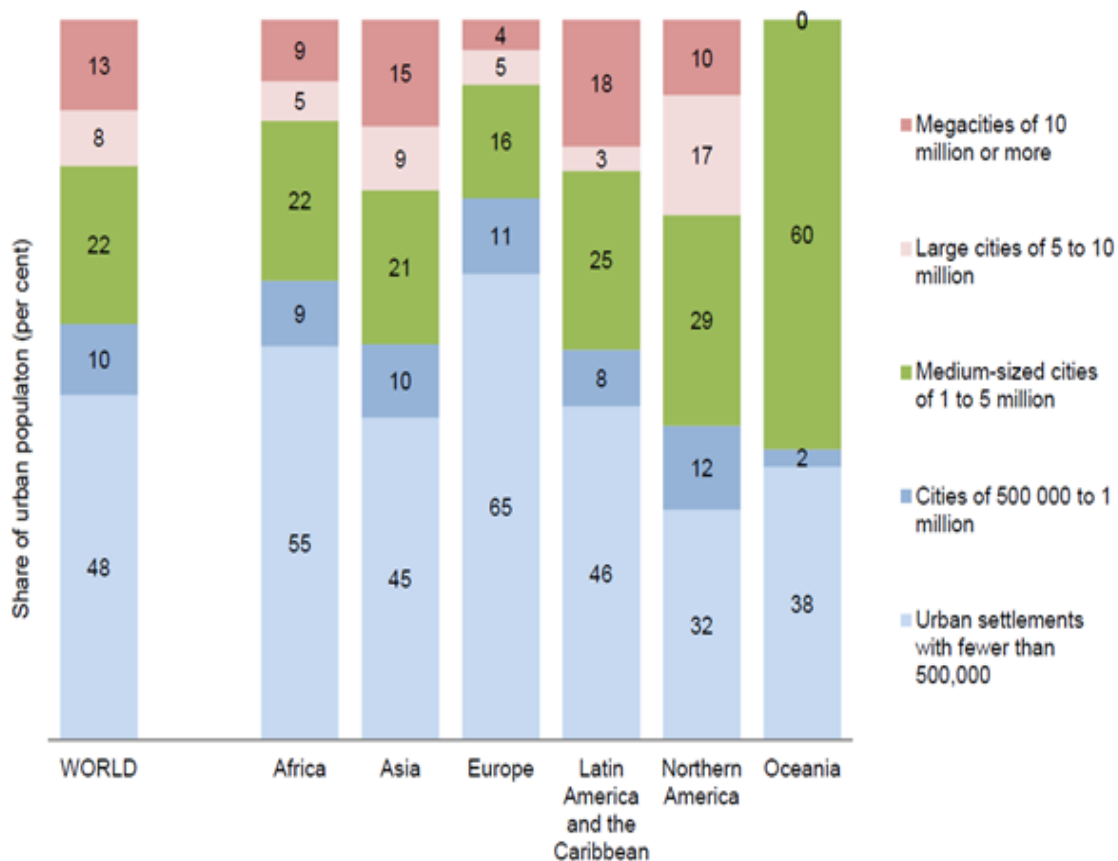

Рис. 4. Міське населення за регіонами світу та розмірним класом міського поселення (UN, 2020)

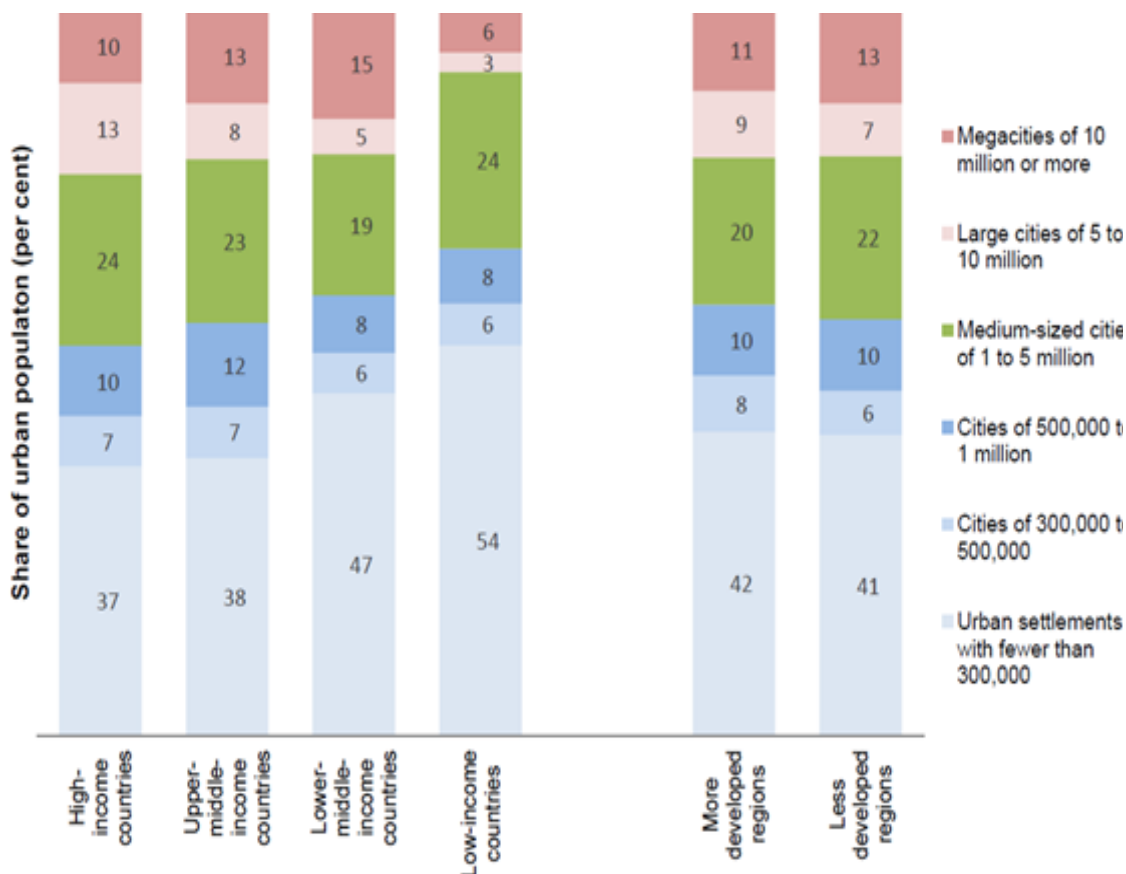

Рис. 5. Міське населення світу відповідно до рівня розвитку країни проживання та типу населеного пункту, 2020 рік (UN, 2020)

три мегаполіси: Токіо, Нью-Йорк і Осаку. У країнах з низьким рівнем доходу, найбільшими містами були: Кіншаса (Демократична Республіка Конго), Пхеньян (КНДР), Аддіс-Абеба (Ефіопія) та Дакар (Сенегал). Сьогодні більшість мегаполісів розташовані в країнах із середнім рівнем доходу, проте країни із низьким рівнем доходу також мають великі міста та мегаміста, утворені здебільшого за рахунок нетривалої урбанізації.

Отже, якщо до ХХ століття великі агломерації формувались здебільшого у розвинених країнах та регіонах світу за рахунок наявного ресурсного, економічного потенціалу, то тепер процеси інтенсивного агломерування притаманні містам і країнам, що розвиваються. Значне збільшення кількості міст і агломерацій в країнах низького рівня розвитку призводить до появи та загострення в них проблем глобального характеру. Це питання війни і миру, зростання захворюваності, відсутності багатьох елементарних умов життєдіяльності, надмірного забруднення оточуючого середовища, тощо, які набувають катастрофічного масштабу.

Висновки. У даному дослідженні проведено аналіз особливостей формування та розвитку міських агломерацій в умовах впливу процесів глобалізації. Дана тематика лежить у предметно-об'єктній області досліджень суспільної географії. На основі проведеного аналізу попередніх досліджень встановлено, що питання міських агломерацій в умовах глобалізації було висвітлено у роботах фахівців з регіонального планування та фахівців з суспільної географії, тощо.

Історично сформовано три потужні хвилі глобалізації. Перша половина ХХ століття – глобалізація характеризувалась стрімким розвитком міст (зокрема безпрецедентним розвитком великих міст та мегаміст), інтенсивною індустріалізацією, розбудовою транспортної інфраструктури тощо. Друга хвиля урбанізації (друга половина ХХ століття) була ознаменована формуванням транснаціональних та трансконтинентальних глобальних корпорацій. Особливістю цього етапу стало перенесення «брудних» виробництв на територію країн третього світу. Третя хвиля глобалізації розпочалась у ХХІ столітті і триває дотепер. Головною особливістю даного періоду є те, що урбанізація під впливом глобалізаційних процесів вийшла далеко за межі геополітичних та адміністративних кордонів, меж міст, регіонів і держав світу. Міські агломерації

світового рівня відіграють важливу роль у сучасних просторових трансформаціях та у всіх без виключення процесах, що відбуваються на планеті. Але, разом зі стрімким розвитком міських територій окрім позитивних проявів, зазначені процеси негативно впливають на розвиток глобального суспільства, викликаючи низку сучасних катастрофічних проблем на планеті, зокрема перенаселення певних територій, міграції, надмірну урбанізацію, соціально-економічну нерівність розвитку, нестачу питної води тощо. Мова йде про загострення соціально-геоекологічної кризи, яка охоплює всі країни світу, незалежно від рівня та стану їхнього розвитку. Особливо загострює вказані проблеми швидкий ріст агломерацій у країнах, що розвиваються. Незважаючи на те, що урбанізація, визначена як зростання населення в міських районах, зумовленого економічним розвитком, нетривала урбанізація також нарощує свої темпи. Змінюється і географічний вимір прояву урбанізаційних процесів, зокрема за рахунок більш швидкого розростання міст Азії, Латинської Америки та Африки.

В аспекті інтенсифікації глобалізаційних процесів та їхніх наслідків, відбувається розширення об'єктно-предметного поля дослідження суспільної географії. У сучасним умовах все більшого значення набувають процеси глобалізації та стимульований ними розвиток агломерацій також для країн Східної Європи, певна когорта яких наразі знаходиться у стані активної трансформації економічної та просторової структури на шляху до європейської інтеграції. Безумовно, у цих країнах також відбувається інтенсивний (і часом неконтрольований) розвиток міських агломерацій, який утворює широкий спектр викликів відносно можливостей сталого розвитку, інфраструктурного та ресурсного забезпечення агломерованих територій тощо. Для визначення проблем та перспектив розвитку міських агломерацій у країнах Східної Європи, зокрема в Україні, важливо знати та розуміти алгоритми трансформації та фактори, що їх зумовлюють. З точки зору суспільної географії, враховуючи її міждисциплінарність, можливість використання різноманітних методів та підходів, наявність фахівців високого рівня важливим завданням залишається розробка моделі структури та функціонування агломерацій, яка має бути в основі регіональної політики та стратегій регіонального розвитку. Саме на це будуть спрямовані подальші дослідження та публікації автора.

References:

- Angel, S., Parent, J., Civco, D. L., Blei, A., & Potere, D. (2011). The dimensions of global urban expansion: estimates and projections for all countries. *Progress in Planning*, 72(2), 53-107.
- Bai, X. (2019). Landscape urbanization and economic growth: positive feedbacks and sustainability dilemmas. *Environmental Science & Technology*, 46, 132-139.
- Berry, B. (2008). Urbanization. In *Urban Ecology* (pp. 25-48). Boston, MA: Springer.
- Boudeville, J. (1966). *Problems of Regional Economic Planning*. Edinburg, 208 p.
- Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Chandler, T. (1987). *Four Thousand Years of Urban Growth: An Historical Census*. Lewiston, St. David's University Press.

- Childe, V. (2017). The Urban Revolution. *Town Planning Review*, 21(1), 3-17.
- Fujita, M., Krugman, P., & Venables, A. (2001) *The Spatial Economy: Cities, Regions, and International Trade*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Galbraith, D. K. (1958). *The Affluent Society*. Cambridge: The Riverside Press.
- Geddes, P. (1915). *Cities in Evolution*. London: Williams & Norgate.
- Global Urbanization: Perspectives and Trends at: https://www.researchgate.net/publication/324896938_Global_Urbanization_Perspectives_and_Trends
- Hall, P., & Pain, K. (2006). *The Polycentric Metropolis: Learning from Megacity Regions in Europe*. London: Earthscan.
- Henderson, V. (1980). *The effects of urban concentration on economic growth*. *American Economic Review*, 70 (5), 894-910.
- Jacobs, J. (1984). *Cities and the Wealth of Nations*. New York: Random House.
- Mackinder, H. J. (1904). The geographical pivot of history. *The Geographical Journal*, 23(4), 421-437.
- Moisio, S., & Jonas, A. E. G. (2018). *City-regions and city-regionalism*. *Handbook on the Geographies of Regions and Territories*, 285-297.
- Mumford, W., Guitteau, W. (1942). *History and Geography of Ohio*. Ginn and Company.
- Nemets, K., Segida, K., Nemets, L., Kravchenko, K., Kobylin, P., Telebeneva, E., & Klyuchko, L. (2022). Methodology of human-geographical researches: contemporary approaches and methods. *Bulletin of V. N. Kharkiv National University. Karazina, series «Geology. Geography. Ecology»*, 56, 143-158.
- Our World in Data at: <https://ourworldindata.org/urbanization>
- Porter, M. (2001). Regions and the new economics of competition. In A. J. Scott (Ed.), *Global City-Regions: Trends, Theory, Policy* (pp. 139-157). Oxford: Oxford University Press.
- Sassen, S. (2005). The global city: Introducing a concept. *The Brown Journal of World Affairs*, XI (2), 27-43.
- Scott, A.J. (2001). Globalisation and the rise of city-regions. *European Planning Studies*, 9, 813-824.
- Smith, N. (2020). New Globalism. New Urbanism: Gentrification as Global Urban Strategy. *Antipode*, 34(3), 427-450.
- Storper, M. (1997). *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy*. New York: Guilford Press.
- Storper, M. (2013). *Keys to the City*. Princeton: Princeton University Press.
- Taylor, P. (2011). World city networks: Measurement, social organization, global governance, and structural change. In M. Amen, N. J. Toly, P. Mccarney, & K. Segbers (Eds.), *Cities and Global Governance* (201-216). Ashgate: Farnham.
- UN 2020. World Population Prospects. Available at: <https://population.un.org/wup/>
- Wallerstein, I. (2011). *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: University of California Press.
- Weber, M. (2012). *Economy and Society*. Transl. from German by M. Kushnir. Kyiv: Vsesvit. [In Ukrainian].
- Williamson, J. G. (1996). Globalization, Convergence, and History. *Journal of Economic History*, 56(2), 277-306.
-
-